

Per Enerud, Per & Anna Pavlenko, *Ett fruktansvärt skräckvælde råder i Ryssland: Ryska revolutionen i svensk diplomatisk rapportering 1917–1919* (Stockholm: Carlsson bokförlag 2020). 295 s.

En utförlig allmänbild av Sveriges utrikespolitik under första världskriget tecknades 1951 av Torsten Gihl. Monografier om relationerna till Tyskland utgavs av Wilhelm Carlgren 1962, liksom till Storbritannien och USA av Steven Koblik 1972. Någon ingående studie om Sveriges förhållande till Ryssland har däremot inte ens efter ett sekel sett dagen. Även om de officiella krigstida relationerna var formellt korrekta intog pressen en starkt misstrogen attityd till Ryssland medan den ryska Sverigebildningen var generellt sett välvillig och beundrande. Den ryska utrikespolitiken syftade till skapandet av ett fördelaktigt gensvar i Sverige. I likhet med England önskade Ryssland ett större tillmötesgående gentemot järnvägsbaserade transitotransporter genom svenskt territorium från Norge österut. Den ryska hänsynen till den svenska opinionen kom till uttryck bland annat i att inget militäruppbåd genomfördes i Finland och i den defensiva utformningen av Ålandsbefästningarna.

Även om Aleksandr Kan (2005) utförligt berörde de svensk-ryska socialisternas partirelationer under första världskriget saknas alltså en tematiskt samlad monografi. Sverige var starkt närvarande i Ryssland där svenska företag profiterade på den lukrativa marknaden. Ett nätverk av 42 svenska konsuler spände över imperiet och i Petrograd verkade en elitär svensk koloni. Som skyddsmakt för Tyskland och Österrike upprättade den svenska legationen en byrå som handlade tiotusentals biståndsfall. Därtill engagerade sig Svenska Röda Korset under prins Carls ledning intensivt i omsorgen av de hundratusentals tyska och österrikiska krigsfångarna i de ryska lägren.

Utrikeskorrespondenten Per Enerud, som mycket intresserat sig för Ryssland, har tillsammans med sin fru Anna Pavlenko publicerat ett litet om ännu givande bidrag om Sveriges Rysslandsförbindelser, *Ett fruktansvärt skräckvælde råder i Ryssland*. Boken är en dokumentutgåva med ett kompilat av 169 längre och kortare diplomatiska rapporter från marsrevolutionen 1917 fram till februari 1919. Excerpterna bildar tre särskilda block, varav det första är rapporterna från Sveriges legation i Petrograd fram till mars 1918 då Sovjetregeringen flyttade till Moskva. Detta ledde till att tyngdpunkten i den diplomatiska rapporteringen försköts till det svenska generalkonsulatet i Moskva. Det tredje och kortaste skedet inleddes då den svenska legations- och konsulatpersonalen i december 1918 lämnade Ryssland och svenska utrikesdepartementet centralt övertog Rysslandsbevakningen.

Rapporterna som Enerud sovrar ur UD:s arkiv speglar de ofta dramatiska tilldragelserna i revolutionstidernas Ryssland med fokusering på den poli-

tiska scenen. Hans framställning är ett subjektivt hopplock ur den diplomatiska rapportströmmen. Greppet är attraktionsjournalistiskt, det vill säga urval och presentation styrs av föreställningar om läsarkretsens potentiella fascination inte bara för politiska förvecklingar, persondramer, intimiteter och pikanterier utan också för aktörernas falska förhoppningar, cyniska beräkningar och de emellanåt förekommande missförstånden. Men Enerud är samtidigt initierad och – även om utgåvan inte är någon kritisk dokumentpublikation – har strävat att förankra det diplomatiska flimret i empiri med korta bakgrundsteckningar. Framställningen har emellertid ingen struktur utom den kalendariska, den saknar så kallad narratologisk intrig och utmynnar inte i några sammanfattande slutsatser. Här skall därför pekats på ett par bärande drag. De ryska revolutionsåren innebar en genomgripande omstrukturering av jordbruks-, industri- och handelspolitiken. Denna drog för några år fullständigt undan grunden för all utländsk kolonisations- och entreprenörsverksamhet i Ryssland. Det kejsrerliga Ryssland hade under världskriget hamnat allt mer under brittiskt och franskt förmynderskap, något som revolutionsrörelsen upphävde. Denna frigörelse från de utländska entreprenörerna föregick utstötningen av den tyska eliten och medelklassen i Baltikum och Polen på 1920-talet, samt tiotals länder i Afrika, Sydostasien och Kuba under dekoloniseringen i synnerhet på 1960- och 1970-talen. Här finns en parallell till det revolutionstida Ryssland. Utvecklingsländernas och de så kallade övergångsstaternas avkoloniseringsmönster uppvisar många likheter med den sovjetryska regeringens åtgärder: nationaliseringar, egendomsbeslag, restriktioner, stryandet av det utländska handlingsutrymmet, de utländska kulturinstitutionernas upplösning – liksom även de talrika utopihaverierna. Compradorerna, det inflytelserika skiktet av utländska och inhemska affärs- och handelsmän, har ändå rätt sällan handgripligen kastats ut, det vanliga har varit en kombination av frivillig utflyttning och en påtvingad avhysning. Då grunden för de utländska eliternas på samma gång innovativa och vegeoterande tillvaro dragits undan av de nationella revolutions- och självständighetsrörelserna har alternativen för kolonialisterna antingen varit att ge sig av eller finna en ny roll i värdlandets ordning.

Det förnärmade svenska återtåget från Sovjetryssland 1918 innebar att en etablerad diplomatisk skans uppgavs. Sändebudet och generalen Edvard Brändström personifierade en mer än tre decennier lång kontinuitet i svensk Rysslandspolitik. Med sin bakgrund som före detta militärattaché och Gustaf Vs adjutant var han kungens förtroendeman i det ryska imperiet. I likhet med denne var han tyskorienterad och trodde liksom en rad andra bedömare ännu våren 1918 på en tysk seger. Revolutionshändelserna förkrympte Brändströms roll varvid den diplomatiska beskickningsledningen gled över till legationssekreteraren i Moskva, Claes Asker, som favoriserades av brit-

terna. Maktskiftet med den liberal-socialdemokratiska regeringen hösten 1917 ändrade successivt inriktningen i utrikespolitiken och från hösten 1918 underkastades sig den svenska diplomatin ententens blockad- och isoleringspolitik mot Sovjetryssland. På samma gång försvann emellertid också utsikterna till en kreativ roll i en global, kritisk riktning – med sin utomordentligt goda renommé i Ryssland, sin korta distans till stormakterna och sina goda utrikeskontakter och samfärdselsförbindelser hade Sverige haft avsevärt större handlingsmöjligheter än någon annan småstat att interagera och medla mellan sovjetregeringen och västmakterna.

Helsingfors

LARS WESTERLUND

Håkan Blomqvist, *Socialism på jiddisch: Judiska Arbeter Bund i Sverige* (Stockholm: Carlssons 2020). 238 s.

I förstamajtåg i större svenska städer skymtas ofta banderoller från vänstergrupperingar vars medlemmar invandrat från länder som exempelvis Chile, Iran och Irak under 1900-talets sista decennier. Under en tid efter andra världskriget var det i stället medlemmar av judiska Arbeter Bund som deltog i mellersta och södra Sverige. De representerade vad som en gång varit en massrörelse bland östeuropeiska judar och det största judiska partiet i mellankrigstidens Polen. Håkan Blomqvist har nu givit Bund dess svenska historia. Han berättar om överlevande bundister som anlände till Sverige efter Förintelsen. Det rörde sig om människor som inte bara förlorat familj, släkt, vänner och hälsa utan även det politiska och kulturella sammanhang som de växt upp och verkat i. Mot bakgrund av det annalkande kalla kriget försökte de återskapa rörelsen och tillgodose behoven hos bundister i olika delar av landet.

Den första boken om Bund på svenska borde innehållit en utförligare historisk bakgrund. Blomqvist är tydlig gällande rörelsens ideologiska orientering men läsaren får inte tillräcklig information om dess förhistoria och långa historia från grundandet 1897 till den efterkrigstid som står i centrum för denna bok. Bund var förankrat i den jiddisch-språkiga kulturen under en tid då få betraktade jiddisch som ett riktigt språk. Rörelsen ansåg att de östeuropeiska judarna borde stanna kvar i sina hemländer under en tid av massiv judisk emigration till väst, och då både judiska och icke-judiska nationalisterna argumenterade för att de hörde hemma i en egen stat. Bundismen tänkte sig att judarna skulle ha en plats bland andra folk i en framtida socialistisk federation och tog kraftfullt avstånd från den judiska nationalism som de uppfattade som ett borgerligt påfund.